

KOSZTOLÁNCZY TIBOR

Az Öreg Madár

A napok tizenkilencedik órája ebben a köpködős városban ősidők óta a vásott kölyköké, akik ilyenkor magabiztosan és ellenállás nélkül veszik birtokukba az utcákat, akár az árvíz; a józan életű polgárok csak álldigálnak a part mentén, először a töltésen, aztán a homokzsákokon, végül néhány élére állított téglán, és egyensúlyozva bámulják, hogyan nő az ár, a kölykök árja; míg egyszer, felhőszakadás után, ugyanebben az órában, amikor az Alpokból lezúduló csapadékot már a várost átszelő folyócska sem bírja elnyelni, a víz először elborítja a Tisztikaszínó udvarát, majd a Nyári Palota szétomlott falain keresztül a püspöki konyhakertet; közben leszáll az est — talán csak egy légfuvallat jelzi, talán még annyi sem, hogy rettenetes dolgok következnek, és ezért jobb, ha mindenki elkotródik, hazamegy és behúzódik valamelyik sarokba, mert az ár a Kishídon átömölve most majd alámossa a Kozarits-ház vízparti oldalát, és egész téglákat is elsodorva az ódon házat a végromlásig eláztatja.

Másnap reggel Kozarits Vince vendéglőtulajdonos, aki a megroggyant töltésfal belső oldalán egész éjjel hallgatta a folyó alattomos sustorgását, borotvátlanul szétnéz az utcán, felmegy a hídra, látja az örvényeket és nézi az elsodort kerítés helyét, majd azt mondja: *„Jó, akkor vigyen el mindent a víz, vesszen az egész, ne legyen itt soha többé semmi, ahogyan a város is akarja...”* És ő, aki vendéglőjének kerthelyiségében az egész Vízi városban először tartott mozgóképes előadásokat, elmegy innen, ha megkapja a biztosítási összeget; a város pedig csináljon azt, amit akar, az már nem rá tartozik. Azzal bemegegy a házba, a fiát elküldi a Földhivatalba, intézzen, ahogy tud, ő pedig lefekszik, mert már két napja nem aludt. Amikor délután fölkel, sem másítja meg a szavát, naptárt vesz elő, számolgat, majd így szól: *„Szeptember 21-én, Máté apostol, Iphigénia és Jónás napján becsukjuk a boltot, aztán hulljon rátok takaró, lehet avar, lehet hó, bujdokoljatok el csendben, Isten veletek.”*

✱

A délután ugyanezen órájában két ministránsnak öltözött macska ügyködik a Püspöki Palota előtti téren: Dénes és Margitka — mert így hívták őket — előbb az áradástól megtévedt aranyhalakat csalogatja vissza a tűzvíz-medencébe; később felhívják a Magyar Kurírt, elsütnek néhány ósdi telefonviccet, s mint aki jól végezte dolgát, félkönyékre dőlve — akár a rettenthetetlen vadnyugati pionírok, az erősek —, medvetalpat uzsonnáznak és nagyokat húznak a borókapálinkás üvegből.

Az újabb ciklonokat az északi szél még a hálaadó könyörgés alatt messzire sodorta; a felszakadozó felhőzet most sárga, narancs és vörös színekben játszik, amott pedig mintha plazmaállapotú lenne: az egyik felhő hirtelen felhólyagosodik — *kozmi kus sajt! aludt tejl!*, sóvár macskatekintetek —, aztán elforr az égen, és az áttetsző párafüggöny mögött, szinte végszóra, egy magányos léghajó tűnik fel.

Részlet a *Vízi város titkos élete* című kötetből.

Ekkor a macskák halálra vált arccal, helyükről felugrálva rettenetes ordításba kezdenek, és egymásnak bizonygatják, hogy immáron teljesen megjavulva, semmi kétség, akár a végső önmegtagadásig is minden munkát elvégeznek, „csak jószáginjekciót ne!”; hangjuk aztán megkönnyebbült zokogásba fül, amikor látják, hogy a Püspöki Palota fölött a léghajó már csak leheletfinoman araszolgat előre: titokzatos utasai vékony láncon horgonyt engednek le — pendül az ércborításon és a párkányzatba akaszkodva könnyedén lefékezi az égi járművet. (A főpárkány szobor-Allegóriáinak arcán nyoma sincs a megilletődésnek, maga a püspök úr is gyakorta feljár ez igazán nagyszerű társaságba múlatni az éveket — napfényben a mélység peremére állítja karszékét, esőben viszont óvatosan lépked a csúszós márványlapokon, a püspöki címer bronzkalapja alá húzódik; a kalap karimájáról csorog le a víz, ő pedig az Allegóriák miatt aggódik: „Okosság, Igazság, Lelkierő, Mértékletesség, ebben az özönvízben mi lesz veletek? Kedveseim, egyszer úgyis halálra hűltök!”)

A léghajó hosszú percekig minden életjel nélkül őrködik a Piactér felett, végül felcsapódik egy oldalajtó, és artistaruhás szolgák kötélhágcsót dobnak le: a gondola és a főpárkány között megindul a közlekedés. A vendégek majd könnyű nádszékekre ülnek, Augusz püspök mutatja: ide az asztalt, oda a zsámolyokat; később az udvarmester egy kosárkát nyújt át, ruhába csavart hópalackokkal... Feltámad a szél, a püspök úr idegesen kapja össze a reverendáját; „Micsoda impertinencia!” — mormogja, és a renitenskedő Boreas ezúttal lila könyvecskéjébe is bejegyzett intést kap.

Amikor már mindannyian készen állnak a fogadásra, az Udvarmester halkan a sípjába fúj, s az artisták átbucskáznak a fejükön és elfeküsznek, mint a futballcsapatok régi képein az első sor; az Öreg Madár méltóságteljesen közéjük ereszkedik (alakra mint egy kopott és gyűrött esőkabát — vagy talán csak a vállain volna?), kezét (szárnyat) nyújt, majd rövid szónoklatot intéz a megjelentekhez:

FEKVŐ: az artisták, mondjuk: Jász, Pelbert és Oszkár

KÖZÉP: Augusz, Szontagh (püspöki titkár), Udvarmester

HÁTSÓ: Okosság, Igazság, Lelkierő, Mértékletesség (Allegóriák)

Most Augusz úr következik; mielőtt azonban válaszolna, alátekint a térre és erőt merít abból a korántsem homályos és alakatlan képzetből, hogy lelkiekben itt minden az övé: hétköznap a nyüzsgő hangyabolyok, vasárnap a laza csoportosulások, igen, ez máskor nagyon inspiráló — ám ettől a pillanattól fogva minden reménytelen, mindennek vége van és elvégeztetett, mert mint mondja: erő és pénz híján maga is tehetetlen, nem tud segíteni, és nem tiltakozhat a VIRRASZTÓ PELIKÁN végső felszámolását indítványozó városi határozat ellen.

„Szomorú, szomorú a Kozarits-ház eleste — gondolta magában. Margitka lenn a téren — de a nagy ijedtségre most megkérhetném az Öreg Madarat, tanítson meg néhány kártyatrükkre... vagy repülni, ahogy ígérte, az még jobb volna. Szondi úr szerint a Felsővárosban igenis élnek olyan emberek, akik kitarító munkálkodásukkal ezt a fokozatot is elnyerték; persze, az efféle híreszteléseket hallva a drága Karola mindig csak nevetett. »Repülni? Soha!« — kiáltotta, — nyugodjék békében, nem volt valami szép hangja —; s amíg a magasban Augusz meg a Madár elmélyülten poharazgattak, a nyakát meregető tömeget eredeti kínai, nagyonis dobra hangszerelt császári zenével üldözte el... Csak ez a Madár egyre vénül, attól félek, egyszer majd nem jöhet többet. Nem igaz, Dénes?» — de Dénes addigra már nem volt ott Margitka mellett.

A Sörház utcai csapszékeket ezúttal széles ívben elkerülve éppen hazafelé igyekezett: „Csak semmi botrány ma meg holnap — mondogatta —, a Madár aztán úgyis elmegy. Nem értem Margitkát, néha teljesen kezelhetetlen: mintha nem tudná, hogy a repülés meg a kártyatrükkök csak csalétek, madáreleség, eh... mint egy ócska musical-ben. A nyakamat rá, hogy nem tud repülni, miért is jönne mindig léghajóval! Hát így néz ki egy büszke, utolérhetetlenül gyors égi futár? Nincs is semmiféle munkaköri leírás, légiszabályzat, hatásköri túllépés, csak az a fontos, hogy az Augusszal órákon át egyfolytában szörnyülködhessenek!”

Dénes dühöngése azonban ne tévesszen meg bennünket! Néhány évvel ezelőtt, amikor az Öreg Madár — úgymond — saját érdekében kitiltatta a VIRRASZTÓ PELIKÁN söntéséből, szó se róla, bizalma örökre megrendült a légi felügyelet csalhatatlanságát illetően. Kiábrándulását csak fokozta, hogy az Öreg Madár éppen őt, mint egy perzsamacskát nyaralás előtt, a Fúria-Kissné gondjaira bízta, majd nyomtalanul eltűnt a ködben... „Sebaj — biztatta magát Dénes —, nem halok meg egészen”, és üres óráiban, az ágy alatt, verseket kezdett írni. Ládikájában színes párlatokat rejtegetett, s a fejében már ébredéskor vadonatúj, kipróbálásra kész aroma-kombinációk receptjei sorakoztak... Telt-múlt az idő (a macska-létkben évtizedek), és a padlásablakon betűző, öreges, délutáni fényben minden megaláztatás és vereség — mint a kőbe zárt királylány álma —, felejtendővé nemesedett. Ám az Öreg Madár alakját körülengő biztos tudatlanság, e kényszerű és feloldhatatlan tanácstalanság a varázsából mit sem veszített, mitőbb, Dénes néha úgy érezte, ez az egyetlen támasz (és az egyetlen kaland) ebben a napról-napra egyértelműbb és kiismerhetőbb, szimpla, ezredvégi örök nyárban. (Pápai nunciusként bemutatkozva az Öreg Madárról mindig is szívesen nyilatkozott a Magyar Kurírnak, most csak az áradások utáni beszélgetést idézzük fel:

— kivonatos közlés a beázások miatt —

„...semmi okunk a neheztelésre, és semmiképpen sem mondanám azt, hogy tyúkszemmes vén papagáj. Mindazonáltal esküdni mernék, hogy Madár; Madár: a tollai miatt... Elbújhatnék ott borongós délutánokon, amikor szürke az ég, és afrikai sirokkó dönti le a lábáról a várost. Ha olyankor a tollaiba fújnánk, a pihetollak, meg a pehelytollak egy ideig csak játszadoznának a moccanatlan fényességben, aztán a szárnytollak is megrezdülnének, mozognának egyre jobban, végül a háztetők felett húsító szellőt érezhetnénk.”)

Az Esti Krónika után — Margitka legnagyobb öröme — az artisták leereszkedtek a főpárkányról, titokzatos arccal járták a környező utcákat, a házak homlokzatait nézegették és az ég felé bámultak. Margitka hiába szólította meg őket, egytől-egyig némák voltak, maguk között is csak mutogattak... Az Öreg Madár alkonyatkor indult útnak; az aranyfény, amit szertehintett a szomszédos háztetőkön, meg-megcsillant még a következő esőig, s aztán az is: volt-nincs, mintha soha nem lett volna.

Dénes az ablakból nézte a távozó léghajót — ekkor látta utoljára a Madarat. Nem felejtette el, hogy visszajött, de többé nem írt és nem beszélt róla; úgy érezte, nincsen már köze a Madárhoz mint létező személyhez, ő már kivezett ebből a világból és teljes valójával átvonult a következő életébe — s így aztán mi sem lehetünk többé azok, akik valójában; félre minden erőlködéssel... („A Nuncius úr hamarosan visszatér Rómába” — adta hírül a Magyar Kurír nem sokkal később egy rövid közleményben.)

Évekkel később — talán már gimnazista voltam — egy tavaszi napon, amikor jöttünk haza az iskolából, az Öreg Madár ott gubbasztott szomorúan a Perint-parton. Rögtön megismertük őt, odamentünk hozzá — először nem szólt semmit, aztán látta, hogy nem hagyjuk békén, hát intett, és hátul, a kertek alatt elvezetett bennünket egészen a Nagykar utca végéig, az aszfaltozott, új autóparkolóig, oda, ahol egykoron a *VIRRASZTÓ PELIKAN* rozoga épülete állt. Az Öreg Madár pipára gyújtott és azt mondta, emlékeznünk kell még régebről, hogy egyszer mi is jártunk itt, éppen a vendéglő utolsó napján, egy szeptemberi szombat délutánon...

Azon a hétvégén festés volt nálunk; koradélután már száradtak a szobák, de a párás időben lehetetlennek tűnt, hogy éjszakára otthon maradjunk. Szerencsére értem jött a nagyapám, s amíg összepakoltam, gyűrűjével meghúzta az áradás vonalát a konyhaablakon. Eztán meccsre mentünk... A *Spartacus*, persze, kikapott; a szurkolók hamar szétszéledtek, néhány elveszett gyerek maradt csak ott bölgve és porosan a tribün lejáratánál, de értük is jött a pályamester úr és kiszolgáltatta őket izgatott szüleiknek. Hazafelé benéztünk a *PELIKÁN*-ba, s nagyapám leültetett az egyik kerti asztalhoz.

Az Öreg Madár szerint egy kissé tanácstalanul nézelődtem; mögöttem a hűtőpult kihagyó lélegzettel, de annál nagyobb zajjal hűtötte az italokat, a csapos a félig ledőlt téglafalnak támaszkodva keresztretjvényt fejtett, és ellenállhatatlan hegyesorrú cipőjével a kiálló tégladarabokat lazígtatta. „*Igen — mondta a Madár —, én is a falon ültem.*” Tudtam, hogy azon a délutánon valaki figyel — s mintha valakivel beszélgettem is volna, olyan gyorsan múlt az idő —, én nem láttam őt, de ott kellett lennie, mert éreztem a pehelytollak finom rezdüléseit a levegőben.

„*Amikor elmentél, azt hiszem, elszunyókáltam; fél hat körül ébredtem föl egy fékcsikorgásra — a délutáni álmoság már szétoszlott a kertek felett: a zsúfolásig telt vendéglőben mindenki forgolódott, beszélt, nevetett, ismerősöket keresgélt és átült a szomszéd asztalokhoz; engem kicsit zavart is a zaj és a nagy mozgás, attól féltem, elsodornak... Hallgattam a hűtőpult dohogását, meg a harmonikás játékát; néha áthajoltam a kerítés fölött a víz felé, de a Perint-parton csak csend volt, mély, szombat esti csend. Ha kihajoltam, csend lett egy pillanatra, ha befelé fordultam, zaj...*” — így játszadozott az Öreg Madár, egyszer ide fülelt, egyszer oda, mert unatkozott is egy kicsit, de arra gondolt, hogy ezeket a vízárosiakat most utoljára láthatja így együtt, s arra is gondolt, hiába lesz vége a vendéglőnek, ő akkor is visszajár majd közéjük, mert ide tartozik, bár ezek nagyhangúak és hazudnak, nem is keveset, de állandóan; ám szebbé hazudják az életüket, és ha valaki azt mondja — mert ilyen hangokat is kihallott a tömegeből —, hogy ő már nem akar jobb lenni és nem akar többet tapasztalni, elég volt mindenből; akkor arra biztosan elragadtatott és felejtést hozó szép hazugságok következnek...

Akkor egy estére mindenki kibékült mindenkivel, még Kissné is, pedig a postásoktól eleget hallottunk a házban dülő vad háborúságról... A vendéglősök már régóta szeretnék volna kisajátítani Kissné emeleti lakrészét, s a nagy cél érdekében semmilyen cselfogástól nem riadtak vissza. De az öregasszony sem hagyta magát, nem létező bírósági végzésekre hivatkozva egyre szélesebb sávokat ásatott fel az amúgy is szűk kerthelyiségből. Aztán súlyosan megbetegedett, de felépült. Szíve szerint ekkor már a telekhasználati díjat választotta volna, ám az utolsó pillanatban mégis lemondott róla: nem tudja, mit szólna hozzá a férje,

majd meggondolja... Erre aztán az ifjabb Kozarits lecsapott az ásóval, és a macskák életét a pusztá vakszerencse mentette meg. (Kiss úr a háború után tűnt el Dél-Amerikában, később hűtőház-királyként vált hírhedtté az üzleti életben, de a feleségének soha egy sort nem írt, pénzt sem küldött, még a nevét is megváltoztatta.)

Ám az utolsó estén Kissné is kiült a vendégek közé, azt hajtogatta, milyen jó, hogy nem fogadta el a kilakoltatási határozatot és nagyokat rúgott az asztallábakba. Nem ellenkeztek vele, azt gondolták, ha úgymint elküldenek mindenkit, neki is mennie kell.

„Kissné azonban túlélte a kocsmát, igaz, csak pár hónappal... Azon az éjjelen bezárt a vendéglő; a következő héten eladták a belső berendezést, leszedték a tetőcserepet, de minden más ottmaradt. Kissné boldogan birtokolta az egész udvart, még késő ősszel is veteményezett. Ám karácsony után, vagy már újév is elmúlt, kéménytűz keletkezett az elhagyott házban, s mire megérkeztek a mentők meg a tűzoltók, Kissné súlyosan megégett. Beszállították a kórházba, aztán átvitték a bolondokházába, többet nem is engedték ki, onnan irogatott segélykérő, zavaros leveleket a városi hatóságoknak. A macskái visszajártak az omladozó, régi házba, aztán teljesen elvadultak...”

„És azután, este, mi történt még?”

„Éjjeltájban a vendégek felálltak, elhallgattak — túl voltak már a műsoron, rövid tánc, kis felhajtás... Megforgatták a vendéglős feleségét is, aki egész este dolgozott, de most kijött, és átnyújtott neki egy nagy csokor rózsát. Külön asztalnál ültek a régi vendéglős-famíliák, inkább szomorúak voltak ők is, mint kárörvendők... Mondom, néhány percig csend volt, aztán a kártyások megint ordítózni kezdtek.

Neked akkor már régóta aludnod kellett volna a nagyapád házában, de nagyon meleg volt; a barátodnak meg, aki a szomszédban lakott, el volt törve a lába és viszkedett a gipsze — inkább kihúztátok a karosszékeket az erkélyre és onnan néztétek a vendéglői mulatságot.

Fölöttetek, az ereszcsonkjában Dénes és Margitka szuszogott.

— *Magas a vérnyomásom* —

— *Marhaság.*

Az alacsonyán járó telihold nagy volt. S amilyennek odahaza még sohasem láttam, gigászi lampion: úgy lógott fölöttünk, mint egy túlméretezett narancsvörös kerti papiroslámpa.

— *Az volt a baj, hogy akkor életben maradtam.*

— *Marhaság (...)*

Minden megszakad, félbemarad, tépné ki magát belőlünk. Hát fordítsd el a fejedet. Forduljunk el. Amikor a valóság széttépi folytonosságodat, iszonyattal és elborzadva fordítsd el tekintetedet a nagy Hermite bátorságával. De a Gianicolo fölött csak a valószínűtlen augusztusi hold nézett vissza rád. Nézte közönyösen Rómát — az újat, meg a réginek gyér, szétszórt kis csonk maradék köveit a kisarjadt fűben ott túl a Garibaldi-hídon, amit látott épülni annak idején —, nézett bennünket, nézte tovább a világot, iszonyat, unalom és várakozás nélkül.”***

* nálunk nedves és talányos

** Ottlik Géza: Augusztus Rómában (1947-ben)